

Szabadfalvi József¹

„A jogállam a jog egyeduralma”² Kautz Gyula a „jog- és kultúrállamról”

Tamás Andrást 1987-ben ismertem meg a Miskolci Egyetem jogi karán. Kezdő tanársegédként tanszéki oktató társa lehettem az akkor még egyetemi docens, de éppen akadémiai doktori disszertációját író kollégának. Akkor és pályafutásom későbbi fontos állomásainál is megtapasztalhattam szakmai, emberi nagyságát, segítőkészségét. 1993-ban a kandidátusi disszertációm egyik opponense volt, 2000-ben pedig a habilitációs eljárásom szakértői bizottságának tagjaként működött közre. De nem csupán ezekért tartozom köszönettel az ünnepeltnek. Így amikor fölkérést kaptam a 80. születésnapjára készülõ kötetben való közreműködésre, csupán az ejtett gondolkodóba, hogy milyen témájú írással tudok személye és munkássága előtt méltó módon tisztelegni. Mivel nem olyan rég volt módomban elolvasni egy jó évtizeddel ezelõtt a jogállamiságról írt tanulmányát,³ ezért úgy döntöttem, hogy Kautz Gyula (1829–1909) másfél évszázaddal ezelõtti hasonló tárgykörben kifejtett elméleti tételeit veszem górcső alá.

A jogállam fogalma a 19. század közepén a hazai szakirodalomban a német jogi, államelméleti szerzők közvetítésével jelent meg. Magyarországon ez idő tájt két fordításkötetről érdemes említést tenni, amelyek hatást gyakoroltak a korszak jog- és államtudományi fogalomhasználatára. Elsőként Robert von Mohl eredetileg 1859-ben közzétett *Encyklopädie der Staatswissenschaften*⁴ című munkáját kell kiemelni, amely hét évvel később – Löw Tóbiás, a fiatalon elhunyt kiváló jogi szakíró fordításában – jelent meg magyar nyelven, és amelyben a *Rechtsstaat* tükrörfordításaként főnévi formában olvashatjuk a „jogállam” fogalmat.⁵ A *Rechtsstaat* terminus recepciójának történetében a másik jelentős fordításmű

¹ Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék. Kapcsolat: szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu.

² Kautz Gyula: *A politikatudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat, 1876. 199.

³ Tamás András: A jogállam közigazgatásának „fejlődése”: közigazgatásból magánüzlet. *Iustum Aequum Salutare*, 5. (2009), 3. 57–74.

⁴ Robert von Mohl: *Encyklopädie der Staatswissenschaften*. Tübingen, Laupp, 1859.

⁵ Mohl Robert: *Az államtudományok encyclopaediája*. Ford. Löw Tóbiás. Pest, Heckenast, 1866. (2. kiadás: 1871).

Rudolf von Gneist nevéhez fűződik. A *Der Rechtsstaat* című 1872-ben publikált könyve⁶ 1875-ben jelent meg magyar nyelven. A művet a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Takács Lajos egyetemi magántanár fordította le *Jogi állam* címmel.⁷ Fontos megjegyezni, hogy a fordító nem volt következetes munkája során, hiszen a szövegben, illetve egyes alcímekben előfordul a *Rechtsstaat* fordításának főnévi változata is.⁸

A hazai szakirodalomban a főnévi változattal elsőként Csemegi Károly 1861-ben megjelent *A büntető törvények és a bíróság* című tanulmányában,⁹ míg a jelzős szerkezetű verzióval Karvasy Ágoston *A közrendészeti tudomány* című 1862-ben publikált művében találkozhatunk.¹⁰ A jelzős szerkezetű terminus technicus használata a főnévi változat mellett egy ideig párhuzamosan alkalmazott megoldás volt a hazai szerzők körében. Ugyancsak itt kell megemlíteni, hogy a *Rechtsstaat* fogalomnak létezett egy harmadik magyar nyelvű verziója, a kötőjeles „jog-állam” forma. E kevésbé használatos móddal Kautz Gyula 1876-ban megjelent *A politikai tudomány kézikönyve* című munkájában szembesülhetünk.¹¹ Végül fontos felhívni arra a figyelmet, hogy a joguralom kifejezés – mint a jogállam szinonim fogalma, jóval kisebb gyakorisággal, de – szintén megjelent a szakirodalmi szövegekben. Ennek legelső példáját a kiváló magyar jogbölcse, Pauler Tivadar *Észjogi alaptan* című 1854-ben közétett művében találjuk,¹² majd Pisztóry Mór 1872-ben publikált *Állampolitika és történeti fejlődés* című könyvének első kötetében,¹³ illetve Kautz már hivatkozott munkájában is feltűnik ez a fogalomhasználat.¹⁴

Az említett szerzőkön kívül a jogállam kérdéskörével e korszakban foglalkozók között érdemes megemlíteni még Schvarcz Gyula, Concha Győző, Pulszky Ágost, Kuncz Ignác nevét, akik különböző mértékben, de a modern polgári (nemzet-) állam egyik meghatározó alapintézményeként tekintettek rá.¹⁵ Bizonyára igaza

⁶ Rudolf von Gneist: *Der Rechtsstaat*. Berlin, Springer, 1872.

⁷ Gneist Rudolf: *A jogi állam*. Ford. Takács Lajos. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875.

⁸ Vö. Gneist (1875): i. m. 7, 20, 25.

⁹ Csemegi Károly: *A büntető törvények és a bíróság*. (Eredetileg megjelent: *Magyarország*, 1861. évi december 6., 7. és 8. számaiban.) In Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei*. I. köt. *Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Budapest, Franklin-Társulat, 1904. 73.

¹⁰ Karvasy Ágost: *A közrendészeti tudomány*. Pest, Emich, 1862. 7.

¹¹ Lásd Kautz Gyula: *A politikai tudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat, 1876. 199.

¹² Pauler Tivadar: *Észjogi alaptan*. Pest, Emich, 1854. 79.

¹³ Pisztóry Mór: *Állampolitika és történeti fejlődés. I. köt. Államismeret és alkotmányi politika*. Pest, Pesti Könyvnyomda, 1872. 109.

¹⁴ Kautz (1876): i. m. 433.

¹⁵ Schvarcz Gyula: *Államintézményeink és a kor igényei*. I. füzet. Pest, Aigner, 1871. 9, 10, 14; Schvarcz Gyula: *Schvarcz Gyula programja*. Pest, Aigner, 1872. 11; Schvarcz Gyula: *A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához*. Értekezések a társadalmi tudományok

van Balogh Arthurnak, a magyar közjog- és államtudomány jeles képviselőjének, amikor az 1914-es akadémiai székfoglalójában a következőket írja:

„Az állam tudományát érdeklőleg nincs kifejezés, melynek többféle tartalmat adtak, mellyel különbözőbb fogalmakat igyekeztek volna kifejezni, mint a »jogállam« kitétel. Midőn a XIX. század folyamán jelszóvá vált, osztozott a jelszavak közös sorsában, hogy csak úgy tudjuk tartalmukat biztosan meghatározni, ha ama törekvések célját ismerjük, melyek mögöttük foglaltatnak.”¹⁶

Kautz Gyulát a hazai államtudományi, állambölcseleti (politikai), közgazdaságtani irodalom meghatározó alakjaként tartja számon a tudománytörténet.¹⁷ A halálát követő akadémiai emlékezésében így méltatják jelentőségét:

„A[z] [18]60-as években és a 70-es évek elején a jog- és államtudományok terén Pauler [Tivadar] és Kautz volt az a két csillag, mely a magyar jog- és államtudomány egén legerősebb fényvel tündökölt [...] és [...] mindegyik a maga tudományában, a magyar tudás mértékét egyszerre kibővítette és az egyetemi oktatást európai színvonalra emelte.”¹⁸

Szakmai teljesítményének elismertségét jól példázza, hogy 1865-ben a Magyar Tudományos Akadémia Deák Ferenc és Pauler Tivadar ajánlatára választotta rendes tagjainak sorába. Tudományos munkássága mellett jelentős szerepet vállalt a közéletben, illetve a politika világában. Volt országgyűlési képviselő, később a főrendi ház tagja, az Osztrák-Magyar Bank al-, majd főkormányzója, illetve a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke és a pesti egyetem rektora. Az 1860-as évek elejétől megjelent állambölcseleti műveiben egy komplexnek

köréből. VIII. kötet. IX. szám. Budapest, MTA, 1887. 27; Concha Győző: *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni jogokhoz való viszonyában*. Budapest, Athenaeum, 1877. 30–31, 33, 35, 100–101, 102, 122; Concha Győző: *Politika*. I. köt. *Alkotmánytan*. Budapest, Eggenberger, 1895. 331–332; Pulszky Ágost: *A jog és állambölcselet alaptanai*. Budapest, Eggenberger, 1885. 142, 217; Kuncz Ignác: *A nemzetállam tankönyve*. Pozsony, Drottletff, 1888. 49.

¹⁶ Balogh Arthur: *Jogállam*. Székfoglaló értekezés. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből XIV. köt. 8. sz.) Budapest, MTA, 1914. 3.

¹⁷ Kautz Gyula életéről és munkásságáról lásd Földes Béla: *Kautz Gyula ig. és r. tag emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, XV. kötet, 5 sz. Budapest, MTA, 1911; Arczt Ilona: *A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben*. Budapest, Rejtjel, 2004. 88–101; Bekker Zsuzsa: Kautz Gyula élete és munkássága. *Hitelintézeti Szemle*, 3. (2004), 5. 83–91; Kupa László: Kautz Gyula „termékeny tagadása”. In Kupa László: *A polícia alkonyától a szociológia hajnaláig. A magyar szociológiai gondolkodás kialakulása a reformkortól a századfordulóig*. Pécs, Kronosz, 2012. 273–305; Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatás-tan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, NKTK, 2014. 179–187.

¹⁸ Földes (1911): i. m. 2.

tekinthető jogállam-konceptió körvonalazódott, amely leginkább a mohli formális és materiális legalitás sajátos szintéziséen alapult. Joggal állíthatjuk, hogy a hazai szakirodalomban Kautz jogállamfelfogása volt a korszak legkidolgozottabb és legátgondoltabb elméleti alapvetése.

Kautz *Politika vagy Országásztan*¹⁹ című 1862-ben megjelent művében a modern „alkotmányos” állam – amelyet „jog- és kultúrállamnak”²⁰ nevez – leírása kapcsán használja a jogállam fogalmát. A neoabszolutizmus éveiben az ilyen megfogalmazások politikai állásfoglalással is felértek. Kautz – aki Mohlt a jogállam „első előharcosának” nevezte – a közjogi hagyományra épülő és elsősorban állambölcseleti, alkotmány- és közigazgatástani irodalomból táplálkozó, „jogászi és államcentrikus” politika mint diszciplína hazai megalapozója volt.²¹ Kantiánus érveléssel határozta meg a „jogállapot” értelmét, amely nem más, mint „az összes életviszonylatok békés s biztonságának örvendő rendje”.²² Ehhez képest a „jogeszme” nem más, mint a jog által – az igazságosság elveinek érvényre juttatásával – megteremtett kiszámíthatóság, azaz „közbiztonság” garantálása, ami mögött a szükséges „erőhatalommal” rendelkező állam („álladalom”) áll:

„A rendezett Jogállapot teljes megvalósításának egyik főfolyománya az, hogy az államtagok mindenike, mint emberi méltósága s személyi szabadságában biztosított polgár, minden általa észszerűnek felismert, s küljóléte, erkölcsi, anyagi és szellemi boldogságára, vezető célok elérésére, szabadon s akadálytalanul törekedhetik; erőinek, képességeinek teljes kifejtését és érvényesítését foganatosíthatja; s hogy mind e tekintetekben csak állami tagtársainak hason joga és képessége által korlátoztatik, jelesen akkor, hogyha törekvései és célzatni azok jogaival összeütköznének, vagy ép az Egésznek Java és érdekével ellentétben állanának. A Jogeszme és a Jogossági Elv e szoros, szükségszerű kapcsolata az Álladalomeszmével, olly lényeges és messzeható, hogy a státuszfeladat s tevékenység legtávolabb köreire is kiterjed, s hogy mindenkor

¹⁹ Kautz Gyula: *Politika vagy Országásztan, tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására. Rendszeres tan- és kézikönyvül.* Pest, Heckenast, 1862. (Második, teljesen átdolgozott kiadás: *A politikai tudomány kézikönyve.* Budapest, Franklin-Társulat, 1876; harmadik „újrolag átnézett és jav. kiadás”: Ua. uo. 1877.)

²⁰ Kautz (1862): i. m. II. (Előszó).

²¹ „Az akadémiai vonal mindig is jogászi és államcentrikus maradt, így ezek a vonások csökkenő befolyással ugyan, de a mai napig jellemzői politikatudományunknak.” [Lánczi András: A politika mint tradíció. *Politikatudományi Szemle*, 3. (1994), 2. 95.] Ennek a hagyománynak volt az egyik kiemelkedő gondolkodója Kautz Gyula. Ugyanezt a megfogalmazást használja a két világháború közötti hazai politikatudományi gondolkodás jellemzésére Csizmadia Ervin. Vö. Csizmadia Ervin: A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In Szabó Máté (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete.* Budapest, József Műhely, 2000. 180.

²² Kautz (1862): i. m. 8.

azon nagy és döntőjelentőségű szabálmérvet és correctivumot képezi, a mellyet a státus-főhatalom összes működése, célzatai és intézkedéseiben, vezérelvkép szemelőtt tartani van hivatva.”²³

Egy lábjegyzetben megjegyzi, hogy „[a] Jogeszmének az Álladalomeszméveli e szoros egybefüggésének folyománya [...] az ismeretes kifejezés »Jogállam« (*Rechtsstaat*)”. Ennek ellentétéként említi meg a „Rendőrállamot” (*Polizei-staat*), ahol a jogállammal szemben „a Szabadság és Jogosság elvének igen szűk, az államhatalmi gyámkodás és kormányi beelegyedésnek pedig igen is tág tér nyitattott”.²⁴ Az „Egyéni Szabadságjogok (*Individuelle Freiheitsrechte*)” kapcsán később megjegyzi, hogy azok „az általános emberi ősjogokkal többé kevesbbé azonosok; és ép ez okból minden valódi jogállamban, még az alkotmány nélküliben is, tiszteletben tartandók és biztosítandók”.²⁵ Végül a politikai szabadságjogok egyik kitüntetett válfaja kapcsán újra szóba hozza a jogállam fogalmát:

„A jó szellemben kezelt és foganatosított sajtószabadság ezek szerint, mint nemes ékkő, ősi fényvilággal, mellyet a humanus jogállam mindenkor fönnen becsülni és gondosan őrizni fog, s a mellyben az egyetemes közvélemény, s az összes szellemi nemzetélet láthatóan visszatükröződik s fényesb világosságot nyer minden szabad népnek és szabad országnak életfontosságú föltétele és intézménye.”²⁶

E gondolatok hangoztatása és képviselése minden tekintetben bátor szakmai állásfoglalásnak számított akkoriban.

Fő államelméleti műve második, „teljesen átdolgozott” változata *A politikai tudomány kézikönyve* címmel 1876-ban jelent meg, amelyben az államok osztályozása kapcsán beszél a jogállamról.²⁷ Az államok tipizálásakor az „államalkatok” két fő osztályát említi, úgymint a jog és igazságosság eszméjét érvényre juttató – kötőjeles fogalomhasználattal élve – „jog-államot” (*Rechtstaat*), és az „önkény-államot” (*Gewaltstaat*):

„A jogállam a jog egyeduralma a tárgyilag létesített jogi szabványok s törvényes alakzatok és intézmények alapján, illetőleg olyszerű organismusa a közéletnek, a melyben uralkodó és nép, kormányzók és kormányzottak, tekintély és szabadság, rend és haladás egymáshoz viszonyukban s egymásra való hatásukban törvény- és alkotmányszabta módon rendezvék; a társadalom minden tagja ereinek és tehetségeinek kifejlesztésében, s jogos érdekeinek érvényesítésében kellő szabadságnak s törvény előtti egyenlőségnek örvend; a státushatalom viselője és közegei alkotmányos korlátoknak s ellenőrzetnek alávetvék; a polgároknak az önkormányzat,

²³ Kautz (1862): i. m. 9.

²⁴ Kautz (1862): i. m. 11.

²⁵ Kautz (1862): i. m. 152.

²⁶ Kautz (1862): i. m. 174.

²⁷ Kautz Gyula: *A politikai tudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat, 1876.

a politikai szabadságjogok, az esküdtszéki intézmény, stb. alapján a közhatalomban való részesedése törvényileg megadva és biztosítva van; a műveltség és humanitás előmozdítására s terjesztésére érélyes köz- és társulati tevékenység fejtetik ki; s mindenek felett senki korlátlan hatalmat nem gyakorol, senki mások rovására és károsításával nem cselekedhetik, köz és magánköri cselekvényei tekintetében mindenki a felelősség szigorú szabályának alávetett. – Míg az önkény-állam az, a melyben az imént jelzett kellékek nincsenek meg, az államdolgok intézése egynek vagy többeknek kénye, különérdeke, törvényt és alkotmányt kizáró tetszése szerint eszközöltetik, jog- és alkotmánybiztosítékok hiányzanak, a polgárok mint egyének s mint összeség a szabad önelhatározás s mozoghatás jogával nem bírnak, a hatalom orgánumainak mindenbe gyámkodó beavatkozása szabályul áll, s az egész közület csak úgy jelenkezik, mint egy nagy gépely s rendőri szervezet!²⁸

A jellemző sajátosságokat még hosszasan részletezi, így többek között megállapítja, hogy:

„Az igazi jogállam egyik fő ismérvét az képezvén, hogy annak kormányzati közegei és intézményei is nem mechanikus kapcsok és formák, hanem benső természetszerű kötelek által fűzetnek egy rendszeres egészé, a melyben minden elem és minden tag a törvény és alkotmány által elébeszabott körben, minden többiekkel viszonyban, s egymást támogatva, mozog és teljesíti funkcióit”.²⁹

A bírói hatalomról megállapítja, hogy a „közszabadságnak” és a „joguralomnak” az egyik erős támasza:

„A bíraskodás e szerint azért mivel benne a jog majestása és az állami igazságosság eszméje nyilatkozik, valódi s önálló állam hatalmi functiósa státusnak mint morál-politikai létszernek direkt kifolyása; a miért is a modern jogállam teljes joggal tekinti magát minden bíraskodás egyedüli kutforrásának, s helytelenít minden olynemű igazságszolgáltatást, mely nem egyenesen a státus nevében és nem a státus hatósági műszerei által történik.”³⁰

A bírósági szervezetrendszeren belül a „közigazgatásjogi bíróság” kapcsán megjegyzi:

„Az igazi jogállam létfeltétele az, hogy az alkotmány és törvényhozás által biztosított minden magán- és nyilvánjogai a physikai és erkölcsi személyeknek: független s jól-rendezett bíróságok ortalma alá helyeztessenek, mely bíróságokhoz akkor is fordulhatni, hogyha egyesek valamely közhatalóság (kormányzati közeg) által magukat jogaikban sértettnek tartják.”³¹

²⁸ Kautz (1876): i. m. 199.

²⁹ Kautz (1876): i. m. 356.

³⁰ Kautz (1876): i. m. 433–434.

³¹ Kautz (1876): i. m. 437.

Érdemes megjegyezni, hogy említést tesz az úgynevezett állambírásról, amelynek álláspontja szerint fontos szerepe van a jogállam intézményrendszerében:

„Az igazi jogállam egyik kelléke az is, hogy létezzék benne oly legfő bíróság vagy törvényszék, a mely előtt a státusalkotmány biztosítékai érdekében panasz- és vád emeltethetik oly személyek vagy hatalmi műszervek ellen, melyek állásukkal visszaélve az alkotmányt megsértik vagy önkény és erőszakoskodás által veszélyeztetek.”³²

Végül utalni kell az igazságügyi szervezet működésének Kautz szerint legfontosabbnak tartott „főbb irányelveire”, amelyek nélkül a „polgárosult állam” nem tarthat igényt a jogállam címre. Mára ható érvényű gondolatait érdemes hosszan idézni:

„A polgárosult állam, s főleg az, a mely a »jogállam« czimére igényt tart, igazságügyi szervezetében egynémely vezér- és irányelv érvényrejuttatására van utalva, melyek foglalata a következő: a) Legyen mindenekelőtt biztosított mindenkire nézve (mint polgári alapjog) a bírósághoz való folyamodhatóság, a melyben a társadalmi jogtalanom arra nézve érvényesül; a közhatalom e szerint tartozik arról gondoskodni, hogy az igazság keresésének útja még legszegényebb polgárára nézve is lehetségessé váljon, s mesterséges akadályok, súlyos törvénykezési illetékek stb. által attól senki vissza ne rettentessék. – b) Az igazságszolgáltatás szorosan elkülönítendő a közigazgatástól, úgy, hogy igazságügyi és adminisztratív közeg egy és ugyanazon hatóság vagy hivatalnok ne lehessen, s bírói és peres féli állást egyidejűleg senki se foglalhasson el. – c) Senki se vonattassék el illetékes (törvényileg meghatározott) bírója elől; valamint egy ügy se utaltassék oly bírósághoz, mely annak tárgyalására és eldöntésére törv. [törvényileg – Sz. J.] nincs jogosítva. Az újkori jog- és államfejlődés ez elveket érvényre emelve, s a középkori rendi különbségeken alapuló törvénykezést mellőzve, minden rangú és rendű polgárait egyforma eljárás szerint s a közönséges bíróságoknak veti alá; s a jó igazságszolgáltatással összeférhetlennek tekinti a kivételes törvényszékeket (*Ausnahmsgerichte*), melyek rendszerint nem az igazság, hanem vagy a szenvedély vagy az önzés vagy a kényhatalom közegei. – d) Legyen a bíróságok illetékességi köre, folyammenete (*Instanzenzug*) eljárása, s hatósági területe világosan és határozottan megállapítva, mindenekfelett pedig a bírói függetlenség biztosítva; biztosítva akként, hogy menten minden illetéktelen külbefolyás-, pártmesterkedés-, kegyigéret és megfélemlítéstől, a bíró és törvényszék teljes önállósággal járhatson el tisztjében, s mondhasson ítéletet hatalmasok és gyengék, gazdagok és szegények, üldözők és üldözettek felett. – e) Emeltyűje az igazságszolgáltatás sikerességének a nyilvánosság; mely a polgárokból a jogérzületet és a közszellemet fejleszti, s hatalmi túlkapásokat és önkényeskedést akadályoz; továbbá a szóbeliség a peres eljárásban, mint a mely által a törvénykezés egyszerűbbé olcsóbbá s gyorsabbá válik, s az alkotmányossági feltételek és alapok is szilárdulnak. – f) A törvényszékek alakítása és folyamatainak szervezése a peres ügyek különféleségének megfelelőleg eszközöltessék; s főleg arra fordítsan az állam figyelmet, hogy bírának csak feddhetlen jellemű, alapos képzettségű s nemes hivatásuktól áthevílt lelkiülettel bíró egyének jeleltessenek ki. – g) Az alkotmányosság követelésével

³² Kautz (1876): i. m. 443.

megegyezőleg nyújtassék mód és alkalom a közpolgároknak is bírósági funkciókban részvételre, a mi a békebírság, meg az esküdszéki intézmény által valósítható meg. – h) A helyes igazságszolgáltatási rendszer egyik föltétele a jogvédelmet eszközölő s a peres feleket bíróságok előtt szakszerűleg képviselő ügyvédség; mint kiegészítő eleme is a törvénykezési alkotmánynak, s praktikus iskolája a bírói, a magasb közhivatalnokai, az orsz. képviselői stb. pályáknak. – i) Alig nélkülözhető kellékét a törvénykezésnek képezik (főleg korunkban s bonyolultabb köz- és jogviszonyainkkal szemben) rendszeres (civil- és büntetőjogi) törvénykönyvek (*Codex*) s perrendtartási szabályok; hogy a bírónak ítélethozatalában szoros zsinórmérve legyen, a törvénykezésben minden önkény s kétértelműség kizárattassék, s mindaz eltávolítható legyen, a mi a pertárgyalásnak szükségtelen hosszabbítása- és összebonyolítására, vagy elhamarkodás és felületességre vezethetne. – k) Végül lengje az összes törvénykezést és igazságszolgáltatást át a modern idők felvilágosult szelleme, a humanitás és a méltányosság tekintetei; ne feledje soha a státus (főleg a büntető politikában) azt, hogy az igazságosság a megsérített jog helyreállításában (fenyítésben és büntetésben) az emberiség követeléseivel nem összeférhetetlen; s hogy azon nagy érdekek, a melyek a szabad s alkotmányos állam biztosítékai, egy szabadelvű s az emberi méltóság elvére alapított törvénykezési szervezetben és eljárásban is hathatós támaszt bírnak.”³³

Mindezen gondolatokból egyértelműen kiderül, hogy Kautz a 19. század második felének azon hazai államtudósai közé tartozott, akik a jogállamiság lényegét, fontosságát, illetve a modern állam megteremtésében betöltött szerepét átlátták. Hivatkozott műveiben részletesen szólt a jogállam intézményes kereteiről, szükséges elemeiről. Ha a kései utókor a jogállam fogalmi meghatározására vállalkozik, nyugodtan támaszkodhat a nagy előd máig érvényes megállapításaira.

³³ Kautz (1876): i. m. 501–502.

Irodalomjegyzék

- Arczt Ilona: *A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és előd-intézményeiben*. Budapest, Rejtjel, 2004.
- Balogh Arthur: *Jogállam*. Székfoglaló értekezés. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből XIV. köt. 8. sz.) Budapest, MTA, 1914.
- Bekker Zsuzsa: Kautz Gyula élete és munkássága. *Hitelintézeti Szemle*, 3. (2004), 5. 83–91.
- Concha Győző: *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni jogokhoz való viszonyában*. Budapest, Athenaeum, 1877.
- Concha Győző: *Politika*. I. köt. *Alkotmánytan*. Budapest, Eggenberger, 1895.
- Csemegi Károly: A büntető törvények és a bíróság. (Eredetileg megjelent: *Magyarország*, 1861. évi december 6., 7. és 8. számaiban.) In Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei*. I. köt. *I. Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Budapest, Franklin-Társulat, 1904.
- Csizmadia Ervin: A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In Szabó Máté (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest, Jósöveg Műhely, 2000. 162–184.
- Földes Béla: *Kautz Gyula ig. és r. tag emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, XV. kötet, 5. sz. Budapest, MTA, 1911.
- Gneist Rudolf: *A jogi állam*. Ford. Takács Lajos. Budapest, MTA, 1875.
- Gneist, Rudolf von: *Der Rechtsstaat*. Berlin, Springer, 1872. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-94372-0>
- Karvasy Ágost: *A közrendészeti tudomány*. Pest, Emich, 1862.
- Kautz Gyula: *Politika vagy Országászatlan, tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására. Rendszeres tan- és kézikönyvül*. Pest, Heckenast, 1862.
- Kautz Gyula: *A politikai tudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat, 1876.
- Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatásban művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, NKTK, 2014.
- Kuncz Ignác: *A nemzetállam tankönyve*. Pozsony, Drodtleff, 1888.
- Kupa László: Kautz Gyula „termékeny tagadása”. In Kupa László: *A polícia alkonyától a szociológia hajnaláig. A magyar szociológiai gondolkodás kialakulása a reformkortól a századfordulóig*. Pécs, Kronosz, 2012. 273–305.
- Lánczi András: A politika mint tradíció. *Politikatudományi Szemle*, 3. (1994), 2. 92–108.
- Mohl Robert: *Az államtudományok encyclopaediája*. Ford. Löw Tóbiás. Pest, Heckenast, 1866.
- Mohl, Robert von: *Encyklopädie der Staatswissenschaften*. Tübingen, Laupp, 1859.
- Pauler Tivadar: *Észjogi alaptan*. Pest, Emich, 1854.
- Pisztóry Mór: *Állampolitika és történeti fejlődés. I. köt. Államismeret és alkotmányi politika*. Pest, Pesti Könyvnyomda, 1872.
- Pulszky Ágost: *A jog és állambölcsészet alaptanai*. Budapest, Eggenberger, 1885.
- Schvarcz Gyula: *A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához*. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. VIII. kötet. IX. szám. Budapest, MTA, 1887.
- Schvarcz Gyula: *Államintézményeink és a kor igényei*. I. füzet. Pest, Aigner, 1871.
- Schvarcz Gyula: *Schvarcz Gyula programja*. Pest, Aigner, 1872.
- Tamás András: A jogállam közigazgatásának „fejlődése”: közigazgatásból magánüzlet. *Iustum Aequum Salutare*, 5. (2009), 3. 57–74. Online: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20093sz/03.pdf>